

ПРО ДЕЯКІ САМОБУТНІ ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДИ І РИТУАЛИ СХІДНОГО ТУРКМЕНІСТАНУ

У статті характеризуються деякі своєрідні весільні обряди і ритуали, що характерні для населення Східного Туркменістану. Весільні обряди і ритуали туркмен Східного Туркменістану, втім, як і по усій території країни, надзвичайно багаті і різноманітні. Вивчення самотутніх національних весільних обрядів туркмен складає одне з напрямів вітчизняної етнографічної науки, що найактивніше розвивається. Вони не втратили своєї актуальності і в наші дні, і суворо виконуються, затверджуючи у свідомості людей спадкоємність одвічних духовних джерел.

Ключові слова: весілля; сватання; обряд; традиції; шлюб; наречений; наречена.

Сучасна епоха розвитку незалежного нейтрального Туркменістану відзначається прогресом в усіх сферах життя суспільства і держави, у тому числі в розвитку науки. Дбайливе збереження і всебічне вивчення найбагатшої національної спадщини входить до кола пріоритетних напрямів сучасної туркменської науки. Дослідження етногенезу туркменського народу тісно пов'язане з детальним вивченням яскравих, самотутніх свят, що становлять невід'ємну частину його історичної і сучасної етнокультури, в якій дбайливо зберігаються усе різноманіття і барвистість одвічних витоків і яка, в той же час, перетворюється і розвивається в унісон сучасним реаліям. Незмінним залишається те, що залишилося сучасникам як спадщина: духовні цінності, які доносять до нас відгомони століть, заповіді предків, і що в узагальненій формі зводяться до заклику любити Батьківщину, рідну землю.

Крізь віки дійшли до наших днів дбайливо збережені різноманітні традиції, обряди, ритуали, властиві самотутнім святам, суворо дотримання яких сприймалося як запорука життєвого щастя та вдачі.

Завданням цієї статті є характеристика, зокрема, на основі власних польових досліджень, основних особливостей весільної обрядовості та весільних ритуалів, що характерних для населення Східного Туркменістану.

Організація масових урочистостей, у тому числі обрядово-побутового характеру, вима-

гала особливої старанності до того, що стосується дотримання усіх нюансів. Ця особливість національного менталітету знаходить відображення в численних джерелах, переказуючись із висловлюванням Президента Туркменістану Гурбангулі Бердимухамедова: «Туркменський народ має насправді унікальну ментальну культуру, невід'ємною частиною якої є одвічні традиції і обряди. Їх передавали з покоління в покоління, дбайливо зберігали і шанували на рівні святинь, вони розвиваються, удосконалюються, набуваючи гідного продовження в палітрі сучасних реалій» [1].

Вивчення самотутніх національних весільних обрядів туркмен складає одно з напрямів вітчизняної етнографічної науки, що найактивніше розвивається. Цій тематиці присвячена низка монографій та інших наукових публікацій [3; 4; 8]. Водночас, вчені-етнографи констатують, що дослідження етнокультури населення Східного Туркменістану мають фрагментарний характер, а їхні результати представлені досить уривчастими відомостями [5; 6].

Закономірно, що весілля (обряд одруження) займає центральне місце в діапазоні численних свят на усій території Туркменістану, у тому числі в східних регіонах країни. Воно знаменує собою зародження нової сім'ї – основного осередку суспільства, і тому його прийнято святкувати в особливо урочистій і радісній обстановці.

Вступ у законний шлюб – усвідомлене рішення молодих відтепер і навіки з'єднати свої долі. Момент цієї урочистості, що хвилює і надає радість одночасно, відображається у свідомості барвистими обрядами і ритуалами, кожен з яких містить в собі надію на довге і щасливе спільне життя молодих.

У ментальній природі туркмен саме поняття «щастя» невід'ємне від таких сталих духовних категорій, як сім'я, рідне вогнище, гостинний будинок, радісний сміх дітей, повага і шана в суспільстві, що досягаються вірним служінням священній Батьківщині, інтересам суспільства і держави. Тому весілля, що є одним з уособлень зародження сім'ї, тобто щастя, стає подією незмінно радісною, хвилюючою, очікуваною.

Дату урочистості намічають спільно, з урахуванням побажань сторін, обираючи для цього найбільш вдалі, згідно з одвічними повір'ями, дні – «сахетлі гүн» («сприятливий, благословенний день»). У жителів середньої течії Амудар'ї у другій половині XIX – початку XX століття дату свята намічали на перший день тижня, а найвдалішими і відповідними для одруження вважали такі місяці мусульманського календарю, як *курбан*, *мерет*, *рамадан*. У наші дні весільні урочистості святкують по середам, суботнім і недільним дням тижня [7, с. 73].

Весілля, як жодна інша обрядова урочистість, обставлено численними повір'ями, ритуалами, прикметами. Представляє особливий інтерес обряд сватання. Неписаний закон гостинності диктує власний кодекс побутової нормативної поведінки. Приміром, вважається неетичним запитувати у гостя причину його візиту. Тут криється ще одна особливість традиційного етикету: гостинні господарі на знак поваги підсовують лицьовою стороною до гостя яскраво розшиту подушку – «гурама яссик», що означає негласний натяк на причину візиту негаданих візитерів. Якщо гість у відповідь так само повертає подушку, що лежить поруч (яскравою лицьовою стороною догори), він підтверджує здогадку хазяїв. У перший же свій візит свати приносять на знак поваги вузлик з солодощами, проте його кінці не зав'язують («щоб не зав'язалося в тугий вузол дівоче щастя»). Так повторюється з разу в раз, поки не буде здійснений самотній обряд одру-

ження – в цьому випадку вузол зав'язують двічі, міцними узами, щоб таким же міцним були згода та любов молодих, а створене ними сімейне вогнище – непорушним.

У населення Східного Туркменістану за дев'ять днів до весілля прийнято збирати дев'ять атрибутів посагу нареченої – «дев'ятка» – «докуз». У їх числі – парадне одіяння дівчини, що одружується, майстерно виткана килимова торба, маленька домоткана сумочка для особистих речей, великі торби для предметів одягу і особистого вжитку, що ретельно укладаються, постільне приладдя (ковдри, матраци, подушки).

Кількість кожного з видів вказаних предметів мала бути тільки парною. Вважалося, що усе хороше в житті людини повинно мати своє продовження, свою «половинку» – любов – до згоди, діти – на щастя, добро – до добра.

І ось настає дата довгоочікуваної весільної урочистості. З самого ранку у будинок нареченої панує пошвавлення – повірені готують молоду до супроводу у будинок жениха. У селищах Східного Туркменістану дівчини і молоді жінки виконують енергійні дівочі пісні-«оленг». Іноді юні пустунки імпровізують, по ходу дії рифмуючи свої побажання. Ним, як правило, вторить весела мелодія дзвінкого бубна, сприяючи перетворенню усього, що відбувається на яскраве, барвисте дійство. У деяких селищах весільні пісні-«оленг» виконуються цілком професійно – жінки зрілого віку майстерно співають їх під удари у бубон, що відповідають їхнім мелодіям.

Пісні-«оленг» надзвичайно цікаві з вичаю точки зору. Здебільше, в них заримовано текст жартівливого змісту, що підкреслює чесноти, або висміює окремі недоліки в характері нареченого, або його близьких:

Не годуйте скакуна,
Житнім сіном ніколи,
Не видавайте юну діву,
За пустомелю ніколи.

Обрядові пісні-«оленг» в деяких селищах виконуються по черзі невістками з кожного боку тих, що складають шлюб, після прибуття весільного кортежу в будинок нареченої:

У ряд виставлені скрині,
Що повні всякої всячини.
Вишикувалися усі свати –
Бути тут шумному весіллю!

З веселими примовками, співами і танцями рідні і близькі нареченого заходять у будинок. Голову молодої покривають білосніжною хусткою – символом порядності і цнотливості. Цьому ритуалу передує імпровізована «сутичка»: подружки нареченої застосовують усі хитрощі, щоб не підпустити до неї рідних молодого. Декілька хвилин веселого, жартівливого «протистояння» – і на голову нареченої накидають велику білу хустку. Після цього її готують до відправки до будинку нареченого.

На шляху руху нареченої з будинку до весільного кортежу її подружки і невістки в жартівливій формі прикривають двері, вимагаючи у друзів і рідних нареченого відповідний викуп. Цей обряд називається «тримати двері». Потім друзям нареченого дозволяють забрати придане нареченої – і кортеж вирушає в зворотній шлях. Раніше, коли наречену забирали в розкішно прикрашеному паланкіні, встановленому на верблюдові, хлопчента перекривали дорогу, перетягнув її витончено сплетеним мотузком – «аладжа». Смачні солодощі і гостинці ставали платою юним бешкетникам – і весільний кортеж рухався далі.

Безпосередньо біля воріт весільний кортеж зустрічають свекруха та інші родичі нареченого. Раніше верблюд із прикрашеним весільним паланкіном, а в наші дні – святково оформлений автомобіль з нареченою, тричі об'їжджає вогнище, проходячи обряд очищення священним вогнем, і тільки після цього наречену заводять до будинку.

Правою ногою наречена уперше переступає поріг відтепер рідного для неї сімейного вогнища. Їй бажають добра, миру, достатку у будинку, згоди і процвітання, по черзі занурюючи її праву руку спочатку у борошно, потім – у чашу з топленим маслом. Потім в кожну руку нареченої дають по немовляті, символічно бажаючи їй багато дітей.

У деяких селищах на руки майбутньої свекрухи дають дитину і кладуть їх в центр нової стьобаної ковдри з приданого нареченої. Кінці ковдри тримають близькі родички жениха і, по черзі підводячи кінці ковдри, починають катати їх з одного боку в інший, бажаючи, таким чином, молодим миру і злагоди у будинку, достатку в сім'ї, а свекрухи – багато онуків.

У Східному Туркменістані обряди, що здійснюються в будинку нареченого, вважаються основними весільними урочистостями. Тому ці свята проходять весело і цікаво, за участю великої кількості народу. Іноді число запрошених гостей перевищує тисячу чоловік. Раніше такі масштабні, яскраві та барвисті весілля називали «гонакли той» («гонак» означає «гість»). Видовищні кінні перегони, традиційні національні ігри, бої борців-пальванів національної боротьби «г'ореш» перемежались зі змаганнями самотніх оповідачів – *бахши*. Атмосферу загальної радості та веселощів доповнювали виступи майстрів слова. Потрібно відмітити, що змагання ці проходили в дуже цікавій формі, при великому скупченні глядачів і уболівальників. Ті, що найбільш відзначилися, ставали володарями цінних призів – верблюда, бика або барана. Традиційні національні кінні змагання також були неодмінним атрибутом весілля.

На наступний ранок після весілля, кінці білосніжної хустки нареченої також зав'язують подвійним вузлом на лобі, чотири заплетені дівочі коси розплітають і знову сплітають в дві коси і перекидають за спину. Розкішну дівочу прикрасу – *тах'ю* з *тупбою* (тубетейка з прикрасами), в якій наречена увійшла до будинку нареченого, передають молодшій сестрі чоловіка. Голову нареченої пов'язують яскраво-червоною хусткою. Сторони хустки зав'язують подвійним щільним вузлом. У народі цей ритуал називають «баш салма». Усе це символізує розлучення з безтурботним дівочством і, в той же час, гордість за набуте щастя і створене сімейне вогнище [2, с. 59].

У багатьох селах після закінчення обряду «баш салма» наречена здійснює своєрідний ритуал – підносить долоню правої руки до серця, і злегка нахиливши голову, тричі вітається з родичами жениха. У відповідь нареченій прийнято дарувати подарунки. Цей обряд раніше тривав до десяти днів, нині – три дні. Дари, що при цьому пропонуються, називають «салам хаки».

У Східному Туркменістані обрядові урочистості тривають і після весілля – настає черга вшановування сватів з боку нареченого і нареченої. З цієї нагоди запрошують невелику кількість гостей (за звичай не більше

8–10 осіб з числа близьких родичів). Називають цю урочистість «гуда чакилиги». За щедрим пригощанням люди ближче пізнають один одного, таким чином закладається основа дружніх стосунків, скріплених узами спорідненості. На розставання гостям прийнято дарувати пам'ятні подарунки. Спочатку гостей приймає сторона чоловіка, потім – черга родичів з боку нареченої.

Весільні обряди і ритуали туркмен Східного Туркменістану, втім, як і по усій території країни, надзвичайно багаті і різномані-

тні. Стародавні та самобутні, вони не втралили своєї актуальності й сьогодні, і строго виконуються, закріплюючи у свідомості людей спадкоємність одвічних духовних витоків. Кожен з цих обрядів і ритуалів наповнений сакральним змістом. У них утілюється менталітет народу, устрій його життя, етикет і естетичні канони, що формувалися століттями. Вони свідчать про стародавні коріння і сталі цінності духовної спадщини, що є невід'ємною складовою скарбниці загальнолюдської культури.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Виступ Президента Туркменістану Гурбангулі Бердимухамедова на урочистій церемонії відкриття Центру весільних і урочистих подій «Bagt köşgi» в м. Ашхабад // Нейтральный Туркменистан. – 2011. – 29 октября.
2. Джикиев А. Этнографический очерк населения юго-восточного Туркменистана [Текст] / А. Джикиев. – Ашхабад, 1972.
3. Джикиев А. Традиционные туркменские праздники, развлечения и игры [Текст] / А. Джикиев. – Ашхабад, 1983.
4. Оразов А. Хозяйство и культура населения северо-западной Туркмении в конце XIX – нач. XX вв. [Текст] / А. Оразов. – Ашхабад, 1961.
5. Таджев А. Свадебные обряды туркмен-емрели в конце XIX – начале XX в. [Текст] / А. Таджев // Материалы по исторической этнографии туркмен. – Ашхабад, 1987.
6. Atanyýazow S. Sakar ili. [Text] / S. Atanyýazow. – Aşgabat, 1996.
7. Baltaýew A., Jykiýew A. Nowruz – türkmen halklynyň milli baýramy [Text] / A. Baltaýew, A. Jykiýew. – Aşgabat, 2013.
8. Öräýew A. Adat. [Text] / A. Öräýew. – Aşgabat, 1995.

Балтаев А., Институт археологии и этнографии Академии наук, Туркменистан

О НЕКОТОРЫХ САМОБЫТНЫХ СВАДЕБНЫХ ОБРЯДАХ И РИТУАЛАХ ВОСТОЧНОГО ТУРКМЕНИСТАНА

В статье характеризуются некоторые своеобразные свадебные обряды и ритуалы, характерные для населения Восточного Туркменистана. Свадебные обряды и ритуалы туркмен Восточного Туркменистана, впрочем, как и по всей территории страны, чрезвычайно богаты и многообразны. Изучение самобытных национальных свадебных обрядов туркмен составляет одно из наиболее активно развивающихся направлений отечественной этнографической науки. Они не утратили своей актуальности и в наши дни, и строго исполняются, утверждая в сознании людей преемственность исконных духовных истоков.

Ключевые слова: свадьба; сватовство; обряд; традиции; брак; жених; невеста.

Baltaev A., Department of the Institute of Archaeology and Ethnography Academy of Sciences of Turkmenistan

ABOUT SOME UNIQUE WEDDING CEREMONIES AND RITUALS OF EASTERN TURKMENISTAN

They were transmitted from generation to generation, were respected as sanctities, they develop, become perfect, getting a proper continuation in the palette of nowadays realities.

Studying the peculiar national wedding customs of the Turkmen comprises one of the most rapidly developing directions of the country's ethnographic science. A great number of monographs and scientific publications is devoted to this theme. At the same time, scientists-ethnographers claim that the studies of ethno culture of the population of the East Turkmenistan carry fragmental character, and their results are performed with partial data which are given by the authors of some scientific articles.

It is obvious that wedding (the custom of marrying) takes the central place among the numerous traditional holidays on the whole territory of Turkmenistan including the eastern regions of the country. It symbolizes the birth of a new family-the fundamental cell of a society, and therefore it is accepted to celebrate it in a special and joyful atmosphere.

Entering a legal marriage-is a conscious decisions of the youth to unite their destinies from then and forever. Exciting and joyful at the same time those moments of this celebration remain in the memories by colorful customs and rituals, each of which contains hope for long and happy joint life of a young couple.

In the mental nature of the Turkmen the notion «happiness» is indivisible from such spiritual categories as family, native hearth, home with bread and salt, joyful laughter of children, respect and honor in a society which is gained due to the faithful service for the sacred Motherland, for the benefits of the society and the state. And wedding being one of the symbols of the birth of a new family and therefore of happiness, becomes of course a joyful, exciting and expected event. The date of the celebration is appointed in agreement with the sides' preferences selecting for that the most lucky, according to ancient beliefs, days – «sahetli gun» (lucky, blessed day). The people of the middle current of the Amudarya who lived during the second part of the XIX-th century and in the beginning of the XX-th century appointed the day of the celebration on the first day of the week and considered the lunar months of the Muslim calendar – Kurban, Meret, Ramadan to be the most appropriate and lucky ones for the marriage. Nowadays wedding is celebrated on Wednesdays, Saturdays and Sundays of the week.

Wedding, in difference to other traditional celebrations, possesses a great number of beliefs, rituals and customs. The ritual of match-making is of special interest. Not written law of hospitality dictates its own code of daily norms of behavior. For example, it is impolite to ask the guests about the reason of their visit. Here is hidden one of the secrets of the traditional etiquette: hospitable hosts shift towards the guests a bright colorful pillow – «gurama yassyk», which means a slight hint on the reason of a visit of the unexpected guests. If the guest turns the pillow in the same manner (the colorful side upwards) in reply, it means that he confirms the guess of the hosts. They bring a bundle with sweets and candies as a sign of respect, but they do not tie its endings («in order that the girl's happiness not to be tightly tied»). This action is repeated again and again until the marriage is done-in this case the bundle is tied twice by firm knots so that the young couple would live in love and agreement and their family hearth would be strong.

The next morning after the wedding the endings of a snow-white kerchief of a bride are also twice tied on her forehead, four braids of a girl are undone and then again the hair is done into two braids and are left on a back. All this symbolizes the end of careless life of a young girl and at the same time, it symbolizes the pride for gained happiness and created family hearth.

People of Eastern Turkmenistan used to gather the nine attributes of the dowry of the bride-«dokuz» (which means «nine») in nine days of the wedding.

It consists of well attired dress for bride, neatly hand-made carpet bag, small homespun bag for personal things, big bag for packing clothes and for personal usage and beddings (blanket, mattresses and pillow).

The quantity of each kind of things that mentioned before must be couple. It is said, that goods things in man's life must be with its couple, with its own pair – love-agreement, children-happiness, kindness-kindness).

And here is the date of long – awaited wedding ceremony. In the very morning, the bride's house is filled with joy; confidantes make ready the young bride to the door of bridegroom's house. In the villages east of Turkmenistan girls and young ladies sing a full of life song «oleng». Sometimes girls improvise their wishes with this song. The second song is a merry melody of ringing diamonds which is capable to turn all events to bright, colorful events. In some villages the wedding song «oleng» is sang by the professional, old ladies. They sing it accordingly with the melody of timbre.

The «oleng» is very interesting song in the point of view of performance. The great part of this song is rhymed by the facetious containing text which emphasizes the merits and demerits of bridegroom and his family.

Never feed the racehorse,

With the rye hay,

Never let your young girl,

Marry with a featherbrain.

In some villages this ritual song «oleng» is sang in turn by ladies in both sides who attend to this ceremony.

Chests with full of sundries

Were put in the line there.

To watch this happy wedding,

Matchmakers were in line there!

Family and relatives of bridegroom enter to the house with merry motets and dances. They cover the head of bride with snow – white headscarf which is the symbol of virtue and chaste. This ritual is preceded by extemporary «scrimmage» – bridesmaids do their best not to let the relatives of bridegroom to be near the bride. With all this joyful, facetious «withstanding» they cover the head of bride with along white headscarf. After this they prepare her to go to the bridegroom's house. On the way to the wedding cortege bridesmaids and matchmakers stand on the front of the door and demand present from the friends and family of the bridegroom, otherwise they don't let bride go to the cortege. This ritual is called «to keep the door». Then they let the friends of bridegroom to take the bride and the cortege sets off.

Before, when bridge was taken away at the luxuriously decorated go-cart, established on a camel, little boys covered the street, fraying through the gracefully weaved rope – «aladja». Tasty sweets and gifts became a payment for mischievous children and wedding train moved further.

Mother-in-law and other relatives of the groom look forward to meet the wedding cart. Earlier the camel with decorated wedding cart, and today – decorated car with the bride, goes round the fire three times, passing a clarification ceremony with sacred fire, and only after that the bride get in the house.

The bride crosses for the first time a threshold of her new house with the right foot. Dipping her right hand at first into flour, then – in a bowl with drawn butter people wish her kindness, peace, abundance in the house, the consent and prosperity. Then in each hand of the bride given the baby, symbolizing the wish of many children.

In some settlements on hands of the future mother-in-law given the child and put them in the centre of a new blanket of the bride. Ends of blanket are held by close relatives of the groom and raising the ends of blanket, start to roll them here and there, and wish peace, consent in the house, abundance of the home, and to the mother-in-law – many grand-children.

In the east of Turkmenistan the ceremonies made in the house of the groom, are considered as the basic wedding celebrations. Therefore these weddings become very cheerfully and interesting, with a great number of people. Sometimes the number of invited guests becomes thousand or more. In early times such scale, bright and colorful weddings named «gonakly toy» (gonak means «guest»). The entertaining horse jumps, traditional and national games, fights of fighters-palvans of national struggle «goresh» alternated with competitions of original singers – bahshees. Atmosphere here of general pleasure and fun was supplemented with performances of masters-wits. It is necessary to notice that these competitions were in very entertaining form, at the big congestion of spectators and fans. The most talented players became owners of valuable prizes – a camel, a bull or a sheep.

Traditional national horse riding was also indispensable attribute of cheerful weddings.

Next morning after wedding big white scarf is removed from the head of new bride, her hair braid in two plaits and throw to back. A magnificent maiden ornament – tahya with gupba (a skullcap with ornaments) in which the bride has entered into the house of the groom, gives it to younger sister of the husband – the sister-in-law. To the head of the bride tie a bright scarlet scarf. Scarf edges fasten in double dense knot. In the people this ritual called «bash salma».

In many villages on termination of a ceremony «bash salma» bride makes original ritual – puts the right hand on the heart and slightly worships her head, greets relatives of the groom three times. For the answer the bride is given gifts. This ceremony lasted about ten days before, now – it is three days. The gifts that given to bride called «salam haky».

In east Turkmenistan ceremonial celebrations proceed even after wedding – matchmakers come from the groom side and the bride side. In that occasion invited a small amount of guests (usually no more than 8–10 persons from close relatives). This celebration is called «guda chakylygy». With the help of that celebration people can know each other more closely. When visitors leave they are given memorable gifts. At first guests are accepted by the relatives of the newly married husband, then they by relatives of newly married bride.

The Turkmen wedding ceremonies and rituals of East Turkmenistan, however, as well as all territory of the country, are extremely rich and diverse, ancient and original. They haven't lost the urgency in our days, and are strictly executed, confirming in consciousness of people as the continuity of primordial spiritual sources. Each of these ceremonies and rituals is filled by sacral sense, the special maintenance. The mentality of the people, way of life, etiquette and aesthetic canons are formed in them. They prove the ancient roots and an eternal value of the spiritual heritage which are the integral component of a treasury of universal culture.

Рецензенти: *д-р. іст. наук, професор Котляр Ю. В.,
д-р. іст. наук, професор Колісніченко А. І.*

© Балтаєв А., 2016

Дата надходження статті до редколегії 07.03.2016